

Boekbesprekingen

De Rand van 't Land

37

J.L. Kool-Blokland, *De Rand van 't Land. Waterschapsgeschiedenis van Schouwen en Duiveland*. Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Werken deel 13 (Middelburg 2003). 304 p., €€42,50.

In 1908 en 1909 publiceerde mr. A.J.F. Fokker, die van 1889 tot 1929 voorzitter was van het waterschap Schouwen, een driedelige bronnenuitgave en geschiedschrijving van zijn waterschap. Bijna een eeuw later verscheen een nieuw overzicht van de waterschapsgeschiedenis van geheel Schouwen-Duiveland in een kloeki band van 33 x 24 cm en ruim twee kilo zwaar.

'De Rand van 't Land' was een uitdrukking van Fokker waarmee hij de zeewering bedoelde die de polders moesten beschermen. Door de eeuwen heen zag men de dijken als een 'voormuur' van het eiland en zelfs met enige overdrijving van Zeeland en van de Zuid-Hollandse eilanden. Al meteen vragen we ons af waarom de auteur gekozen heeft voor de ongebruikelijke aanduiding Schouwen en Duiveland. Deze twee eilanden zijn in 1610 met een dam verbonden en algemeen wordt het dubbeleiland sindsdien als Schouwen-Duiveland geschreven. Ook wordt niet uitgelegd dat het hier de *polder* Schouwen betreft en niet het *eiland* met diezelfde naam. Het duingebied valt buiten het bestek van dit boek, mede omdat de historische geografie van de Schouwse duinen door een ander (ondergetekende) wordt bewerkt.

In de inleiding wordt het doel van het boek niet duidelijk geformuleerd. Wel staat er dat het gevecht tegen het water centraal zal staan en dat 'de gebeurtenissen rondom het oude waterschap Schouwen als rode draad (zijn) gekozen'. Hiermee worden de indijkingen, overstromingen en rampen bedoeld. De reactie van het waterschapsbestuur daarop en de financiën komen aan de orde. Ook de gevolgen voor het landschap en de bewoners worden behandeld. Een belangrijke vraag had kunnen zijn waarom vroeger juist Schouwen zo zwaar is getroffen. Iets ruimer geïnterpreteerd zou men onder de 'gebeurtenissen' ook de landschapsvormende processen kunnen verstaan, zoals die in de toelichting op de Geologische kaart van Zeeland (1997) en in vele rapporten door Rijkswaterstaat zijn opgeschreven. Ook valt te denken aan het zeer verhelderende boek *Dialog met de Noordzee* (1991) door dr.ir. H.A. Ferguson, dat niet eens wordt genoemd. Juist door inzicht in de werkzame processen kan de bijzondere positie van Schouwen-Duiveland beter worden begrepen.

Behalve met de trilogie van Fokker dringt zich bij *De Rand van 't Land* ook een vergelijking op met het even grote boek *Duizend jaar Walcheren* (1996) onder redactie van P.A. Henderikx, dat de landschapontwikkeling, waterstaatkundige organisatie en waterbouwkundige techniek ten aanzien van het binnenwater en buitenwater uitmuntend behandelde. Meer dan tien auteurs en redacteurs werkten aan dat boek mee. De noten in dat boek verwijzen dan ook veel naar archieven. In *De Rand van 't Land* worden de noten heel vaak gebruikt voor

F. Beekman

een uitbreiding van de tekst. Dit boek is door slechts één auteur geschreven en nergens staat samenwerking met anderen op Schouwen-Duiveland vermeld. Was dat niet verstandig geweest? Vooral bij de onderschriften van de illustraties blijken daardoor veel fouten te zijn gemaakt. We komen daar nog op terug.

Elders heeft mevrouw Kool-Blokland betoogd 'de verbeelding van het verleden' belangrijk te vinden. Het evenement, de menselijke maat, de rol van individuen en het werk van de gewone man komen in *De Rand van 't Land* goed aan de orde. Dat maakt het boek leesbaar en geschikt voor een groot publiek. De vele illustraties laten de waterschapsgeschiedenis goed zien en maken het ook tot een kijkboek. We geven nu een kort overzicht van de vijf delen van het boek, dat is onderverdeeld in zesentwintig hoofdstukken en plaatsen daarbij enige opmerkingen.

Deel I bespreekt de periode voor 1600. Fokkers boek *Schouwen voor 1600* is daarbij de belangrijkste bron. De invloed van de Hollandse graaf op de waterstaatsorganisatie in 1291 komt aan de orde. Structuur en terminologie kwamen daardoor op Schouwen overeen met de Hollandse waterschappen. Zo kende Schouwen heemraden die elders in Zeeland gezworenen heten. Het ontstaan van de bekende uitholling aan de zuidkant van Schouwen wordt beschreven, maar een uitvoerige verklaring wordt gemist. De bekende tirade van Andries Vierlingh in het *Tractaet van dijckagie* over de nalatige dijkgraven wordt aangehaald, maar zijn kritiek op het leggen van inlaagdijken en het gevaar daarvan wordt door de auteur niet opgemerkt.

Na 1425 functioneerde een centraal dijkcollege met de burgemeester van Zierikzee als voorzitter en moesten alle 'vijfdedelen' van Schouwen aan buitengewone werken meebetalen. Hoe de financiering van de grafelijke vrijstelling van de helft van bede en schot precies werkte, wordt niet uitgelegd. Als geograaf stoor ik mij aan de aanduidingen als de 'linker en rechterkant van de Gouwe', 'boven Schouwen' en aan de stroming die 'onderlangs Orizande' loopt. Ook worden er 'wegelingen' genoemd, waar men op Schouwen van 'wekkens' spreekt. Reeds in dit hoofdstuk had uitgelegd moeten worden wat duinbannen zijn en kramwerk. En ging de zeedijk nu vooral door storm of door een dijkkal ten onder? De zestiende eeuw met de vele stormvloedden komt goed uit de verf. Als slot van dit deel schrijft de auteur dat de rampzalige zestiende eeuw een vrije republiek baarde met strijdbare mannen. Door dit soort zinnen en ook door de titels van de hoofdstukken weet de auteur zeker de aandacht van de lezer te trekken.

Deel II behandelt dit Zeeuwse eiland ten tijde van de Republiek (1600-1795). De bestuurlijke kant van de verschillende waterschappen krijgt veel aandacht. De inspectie van het bestuur van Schouwen met 's Landswagen straalde macht en gezag uit. De noodzakelijke subsidie van de Staten van Zeeland voor de uitvoering van de vele werken zag men eigenlijk meer als een recht dan als een gunst. Schouwen raakte bedreven in het smeken om geld. Wat hier gemist wordt, is een uitleg over de organisatie van de waterschapslasten. Hier hadden de veldboeken toegelicht moeten worden en, op basis daarvan, de berekening van de hoogte van het schot. Stormvloedden waren vaak een katalysator van verandering. Ze stimuleerden de bereidheid tot samenwerking tussen de vele polders. Er werden grote sommen geld besteed aan opzienbarende projecten, zoals het leggen van een blinde (onderwater) dam naar de Roggenplaat, die de stroming in de geul Hammen moest verminderen. Opvallend was dat Schouwen voorop liep in de toepassing van nieuwe technieken, zoals het gebruik van steen op de dijken en de maatregelen om de vooroever te verdedigen en zo dijkvallen te voorkomen. De relatief vroege toepassing van windbemaling in plaats van ebsluizen op Schouwen valt op.

Naast de lasten komen ook de lusten aan de orde. Overmatig drankgebruik tijdens de bijeenkomsten kwam vaak voor. Een niet zo fraai rijmpje zegt: 'Als je kalf niet zuipen wil, maak je hem maar heemraad'. Met de teerkosten in de rekeningen blijken niet het teren van hout, maar de verteerkosten bedoeld!

Bij de vergaderingen van het waterschap werd gebruik gemaakt van grote geschilderde kaarten. Zo was er een kaart van 1540 uit het bezit van Adriaan Hofferus (niet Offerus!) en een kaart gemaakt door Daniël Verburcht, die in 1673 aan het stadsbestuur van Zierikzee werden geschonken. De drie kopieën van de

Verburchtkaart door Arnoldus van Anthonissen dragen elk een ander jaartal en ook van de Hofferuskaart bestaan drie kopieën. Door de auteur is de literatuur over deze kaarten helaas niet goed bestudeerd. Het randschrift in rijm op de Hofferuskaart wordt door haar zelfs in 1758 geplaatst.

Een aantal typische streeknamen in de bronnen heeft de auteur niet exact geduid. Zo staat 'oor' of 'krul'(oor) in de sloten voor *Ruppia*, een waterplant uit de Fonteinkruidfamilie en typisch voor helder brak water. Krabbekwaad wordt uitgelegd als zoute kwel, terwijl het een bekende Zeeuwse naam is voor de plant Zeekraal, die inderdaad na zoute kwel in de polder verschijnt. De afgebeelde 'zee-insecten' zijn boommossele. De woorden veek en derrie worden niet toegelicht.

De bekende tocht van Mondragon met z'n legertje over het wantij van het Zijpe in 1575 wordt opgehaald, maar de echte achtergrond van de enorme verdieping van het Zijpe in de achttiende eeuw wordt niet uitgelegd. Men leest boeiende verhalen met waar mogelijk aandacht voor individuen zoals Andries Schraever, maar ook voor aannemers en arbeiders aan de dijken. Een enkele maal vervalt de auteur in populair taalgebruik: 'Als Burgh (bedoeld polder Burgh en Westland) inundeerde, ging Schouwen ook nat'. Spelfouten komen overigens vrijwel niet voor! Dit vlot geschreven deel sluit af met de achttiende eeuw, waarin sprake was van een initiatiefloos en laks bestuur.

Deel III gaat over de roerige tijd tussen 1795 en 1815. De elite van de waterschapsbesturen verdween niet van het toneel. Subsidieverzoeken moesten niet meer naar Middelburg maar naar de centrale overheid in Den Haag worden gestuurd. Na zeshonderd jaar werken volgens eigen ideeën kregen de waterschappen niet minder dan drie keer (in 1791, 1796 en 1811) te maken met een nieuwe organisatiestructuur.

Deel IV bespreekt de grote sprong voorwaarts tussen 1815 en 1914. Aanvankelijk was een aantal polders op Schouwen-Duiveland calamiteus. Dat betekende dat de rijksoverheid bijdroeg aan de kosten van een zeekering wanneer die buitensporig hoog waren. Belangrijk in deze periode was de 'vrijverklaring' van 1872. De meeste polders verklaarden zich vrij van overheidsbemoeienis en -steun. Dat kostte veel geld en de 'Schouwse' lasten waren daarna berucht in Zeeland. De polder Burgh en Westland en de polder Bruinisse bleven calamiteus. We krijgen in dit deel een mooi overzicht van de technische vernieuwingen. Op Schouwen kwam in 1877 het eerste stoomgemaal van Zeeland gereed. De toepassing van beton onder leiding van jhr. R.R.L. de Muralt is spectaculair te noemen; een hoofdstuk heet 'Vrij in een gordel van beton'. De betonwerken doorstonden de orkaan van 1911, maar toch bleken er bezwaren. De betonnen constructies volgden de natuurlijke zakking niet en raakten onderloops. De perikelen rond het binnenwater worden verteld aan de hand van het werk van belangrijke waterstaatsmannen als P. Labriijn en W. Badon Ghyben. Mr. B.C. Cau, tussen 1854 en 1881 voorzitter van het waterschap Schouwen, was een factor van betekenis. Zijn opvolger mr. A.J.F. Fokker was een voorstander van duinbebossing, maar had over de Domaniale duinen niets te zeggen. In 1894 werd door het waterschap Schouwen een proef met dennenaanplant bij Scharendijke genomen, maar die betrof slechts 1,25 hectare. In de tekst wordt echter de indruk gewekt dat de proef in het westelijk duingebied werd gedaan.

Deel V bespreekt tenslotte crisis, ramp en een nieuwe toekomst na 1914. Het valt vooral op dat het oude prestige van het waterschap verdween. Onder Fokker ging alles nog op de oude voet, maar vooral in de Tweede Wereldoorlog, met een pro-Duitse voorzitter en ingenieur, verspeelde het waterschap veel aanzien en had daarna in Zeeland geen voortrekkersrol meer.

Het relaas van de watersnoodramp van 1953 wordt duidelijk verteld. Boeiend is daarna de controverse met Rijkswaterstaat. Voorzitter J. Klompe van het waterschap Schouwen wenste een directe verdediging van de eerste waterkering, terwijl Rijkswaterstaat wilde terugvallen op inlaagdijken en een nieuwe binnendijk (de Delingsdijk tussen Brouwershaven en Serooskerke) die de komberging zou verkleinen. Schouwen wees op het voordeel van het langzame stijgen van stormvloedwater in een grote polder. Maar wie betaalt, bepaalt, en de machtige Rijkswaterstaat besliste. In 1959 kwam het nieuwe waterschap Schouwen-

Duiveland tot stand en in 1996 werd dit opgenomen in het waterschap Zeeuwse Eilanden. De strijd om de open of gesloten Oosterschelde wordt in het boek niet overgeslagen. De actiegroep Oosterschelde Open was echter, anders dan vermeld, hierbij veel belangrijker dan de gelijknamige studiegroep. Het felle verzet van het waterschap tegen de gewijzigde plannen van Rijkswaterstaat wordt goed toegelicht.

Van de afbeeldingen staan achterin het boek de verblijfplaatsen aangegeven. Wie de maker was of uit welk boek of bron ze komen, staat niet in de onderschriften vermeld. Ook had vaker een datering toegevoegd kunnen worden. We noemen de grootste missers. De foto van een opgraving laat niet J.A. Hubregtse maar Joh. Hoogenboom zien. Het bekende schilderij van het darinkdelven bij Zierikzee staat in spiegelbeeld afgedrukt! De Koudekerkse Inlaag wordt Flaauwers Inlaag genoemd. De afbeelding met dijkgereedschap laat meetgereedschap zien. We zien Burgh van de landzijde en niet van de zeezijde. De man die op een foto dr. J.P. Thijsse wordt genoemd, is zijn zoon prof. ir. J.Th. Thijsse. In het boek wordt een beeldredacteur genoemd. Maakte hij of zij ook de onderschriften? Waarom werd niet de hulp van de lokale deskundigen ingeroepen? Helaas ontbreekt ook een overzichtskaart. Dat is echt een gemis, want wie weet snel Beldert, Stevensluis of Rengerskerke te vinden?

De Rand van 't Land is een mooi verhalend plaatwerk geworden, een 'geïllustreerde Fokker'. Vergeleken met het boek *Duizend jaar Walcheren* valt het in zekere zin tegen. Te vaak worden goede verklaringen van allerlei 'gebeurtenissen' gemist. Een dergelijke studie kan het beste door een team van deskundigen worden geschreven.